

TEZY PRACY DOKTORSKIEJ

Géza Cséby

**Miejsce hrabiego György Festeticsa
w historii węgierskiej kultury ze szczególnym względnieniem
serii książek Węgierska Minerwa
oraz Świąta Helikońskie**

Uniwersytet Segedyński

Wydział Filozoficzny

Szkoła Doktorska Wiedzy o Literaturze

Promotor:

Katalin Hász-Fehér

Segedyn

2013

1. Temat i główne tezy dysertacji

Koleje życia oraz różnorodna działalność hrabiego György Festeticsa przede wszystkim może wzbudzać zainteresowanie historyków kultury. Prace z dziedziny historii literatury poświęcone są głównie Świętom Helikońskim oraz serii książek *Węgierska Minerwa*. Dzieła powstałe do tej pory zawierają sprzeczne hipotezy. Często także autorzy dochodzą do sprzecznych konkluzji. Dlatego jest tak istotne, by materiały rozproszone zostały historycznie uporządkowane i monograficznie podsumowane. Współczesne podsumowanie drogi życiowej hrabiego György Festeticsa stanowi bogate źródło niektórych aspektów teoretycznych w historii literatury oraz wiedzy o kulturze. Chodzi głównie o badania kulturowe i badania społeczne.

Życie hrabiego György Festeticsa (1755-1819) nie odbiegało w niczym od życiorysów innych magnackich młodzieńców w owym czasie. (Patrz prace Dezső Szabó, Sándor Süle, Károly Sági i György Kurucz.) Festetics jako uczeń wiedeńskiego Theresianum, poznał swojego późniejszego szwagra hrabiego Ferencza Széchényi. Właśnie wówczas zostali członkami Łoży Masońskiej. Odbiło się to na całym późniejszym życiu György Festeticsa.

Oto ważniejsze wydarzenia z życia hrabiego. Jako oficer pułku huzarów Graeven podpisał podanie do stanów w Pozsony (Pressburg). Jak wiemy, spowodowało to, iż popadł w niełaskę na dworze cesarza Austrii. Został zdemobilizowany, a potem w odosobnieniu zamieszkał w dobrach keszthelyskich. Zaczął pracę nad uporządkowaniem obciążonego długami majątku. Nie zrezygnował jednak całkowicie z polityki. Ostatnie jego starcie z dworem austriackim miało miejsce w roku 1797 podczas walnego zgromadzenia województwa Zala. Głosował wtedy przeciw insurekcji skierowanej przeciwko Francuzom. Po tym wydarzeniu odebrano mu klucz szambelański i zabroniono pojawiania się na cesarskim dworze.

Hrabia György Festetics wziął rozbrat z polityką. Skupił się na problematyce oświaty i kultury. Śledziła go nieustannie tajna policja. Dlatego z wielką ostrożnością, ale konsekwentnie realizował swe wizje. Ta jego ostrożność często spotykała się z krytyką i była źródłem różnych konfliktów. Hrabia miał jednak jasno wytyczone cele i krytyką niezbyt się przejmował.

Po przybyciu do Keszthely hrabia György Festetics dzięki swoim działaniom stał się wybitną postacią węgierskiej historii i kultury. Na ten okres przypada działalność tworzenia szkół; wśród nich najwspanialszy jest Georgikon. Przyjmowano

do niego uczniów bez względu na wyznanie, pochodzenie i narodowość. Georgikon był pierwszą wyższą szkołą rolniczą w Europie (1797). Kształcił kadry nie tylko dla majątku Festeticsów. Młodzież po ukończeniu Georgikonu znajdowała zatrudnienia na terenie całego Imperium. Uczniowie otrzymywali także stypendia umożliwiające im dalszą naukę. Dość nowatorskie na ówczesne czasy było to, że kobiety także mogły zdobywać wiedzę w Georgikonie w tzw. Szkole Gospodyń.

György Festetics powołał do życia Świąt Helikońskie, pomagał w wydawaniu tomików węgierskich poetów, rozpoczął wydanie serii książek *Węgierska Minerwa*, popierał wydawanie czasopism, sponsorował wydanie map Lipszkyego, itp. Z trzydziestu drukarni na Węgrzech jedna – dzięki Festeticsowi – działała w Keszthely. Była to drukarnia Ferencza Pergera. W tamtych latach Keszthely otrzymało wygląd wielkomiejski. Projektantem wystawnych domów w mieście był hrabiowski budowniczy – Kristóf Hofstadter.

Przed wszystkim hrabia György Festetics musiał gospodarczo umocnić swój majątek. Dzięki temu miał możliwość osobistego finansowania różnorodnych programów. Według własnych założeń sponsorował swoje instytucje i fundacje. A przy tym bardzo skrupulatnie czuwał nad tym, by należne mu podatki były dokładnie pobierane. Tu był nieugięty.

W ciągu dwóch stuleci ocena postaci i działalności György Festeticsa była historycznie zmienna. Od anegdotycznego, kultowego postrzegania (Rezső Chalupka, Gereben Vas, Kálmán Darnay), po deprecjonowanie hrabiego i jego dzieł (János Váczy, Sándor Süle). Możemy również zaobserwować także pewne wahania przy ocenie tejże postaci – pewną niejednorodność.

Równocześnie współcześni wciąż piszą nową historię o Georgikonie i Świątach Helikońskich. Ostatnio otrzymałem gruntowne opracowanie Róberta Stohla. Pokazuje ono m. in. kilka zagadnień poruszonych w korespondencji Józsefa Péteri Takátsa (wychowanie, *Węgierska Minerwa*, itp.). Krytyczne spojrzenie na działalność György Festeticsa, głębsze sięgnięcie do materiałów źródłowych oraz podsumowanie rezultatów takich badań do tej pory nie miało miejsca. Niniejsza dysertacja taki cel podejmuje.

2. Pytania dotyczące badania materiałów źródłowych

Do końca drugiej wojny światowej w pałacu Festeticsów w Keszthely znajdowało się hrabiowskie i książęce archiwum. Większa część tych dokumentów dotyczyła rodziny Festeticsów, a część pozostała rodziny Gersei Pethő – byłych właścicieli majątku. Po wojnie archiwalia trafiły do Węgierskiego Państwowego Archiwum w Budapeszcie. Repertorium tego olbrzymiego materiału (3034 jednostek, rozmiar 269,12 m.) wykonał najpierw István Bakács, a później po dwudziestu latach w roku 1978, István Kállay. To właśnie archiwum i jego opracowanie stały się podstawowym źródłem mojej pracy.

Niezwykle interesujące dokumenty dotyczące kontaktów György Festeticsa i Ferencza Széchényi odnalazłem w Węgierskim Państwowym Archiwum im. Széchényi'ego. Korespondencja między dwoma arystokratami przynosi ciekawe informacje. György Festetics podczas służby wojskowej często prosił Széchényi'ego, by ten zajął się niektórymi cennymi książkami. Czasem radził się w przeróżnych sprawach gospodarczych, żeby móc podejmować szybkie i racjonalne działania.

Jako ciekawe źródło należy wymienić miscellanea, znajdujące się w pałacu Festeticsów w Keszthely.

W Archiwum Węgierskiej Akademii Nauk natrafiłem na liczne dokumenty informujące o częstych kontaktach György Festeticsa z pisarzami i poetami. Odnalazłem list György Festeticsa pisany do Sándora Kisfaludy. W tymże liście zaprasza on poetę na Święta Helikońskie odbywające się w lutym 1817 roku. Ciekawostką tego manuskryptu są poprawki kreślone prawdopodobnie ręką Jánosa Szépa.

Niewykluczone, że są jeszcze nieodkryte dokumenty, dotyczące tej tematyki. Niektóre dokumenty istnieją wprawdzie w księgach inwentarzowych, ale stwierdziłem ich brak. Tak jest np. z teczką w Archiwum Rękopisów Węgierskiej Akademii Nauk, gdzie powinien się znajdować zbiór wierszy. Miał on następnie zostać wyryty na burcie balatońskiego żaglowca Phoenix. Nie natrafiłem również na list György Festeticsa do hrabiego Józsefa Szapáry, który został napisany w sprawie orki palatyńskiej w 1801 roku. (Węgierskie Państwowe Archiwum, Archiwum Festetics P 235 Memor 418.) Ponieważ dokument nie znajdował się na swoim miejscu, część listu cytuję za: *Historia rodziny książęcej Festetics Dezső Szabó*.

Nowe, interesujące informacje przynoszą rękopisy - zeszyty poetki Judity Dukai Takács. O odnalezionych przeze mnie zeszytach w Muzeum Balatońskim w Keszthely napisałem studium, które ukazało się w 1990 roku (Zbiór Zalański / Zalai

Gyűjtemény 31.) Moje badania wykazały, że podobne zeszyty znajdują się w bibliotece benedyktyńskiej w Pannonhalma oraz w Archiwum Rękopisów Węgierskiej Akademii Nauk w Budapeszcie (też rękopisy Judity Dukai Takács).

Na oddzielną uwagę zasługuje seria książek *Węgierska Minerwa*. Pracował nad nią niezwykle skutecznie – początkowo sponsorowany przez György Festeticsa – József Péteri Takács. Dlatego też cytuję całość dokumentu *Myśli o łatwiejszym wydaniu prac węgierskich pisarzy* (Archiwum Rękopisów Węgierskiej Akademii Nauk, MS 5086/47). Ten dokument przedstawia listę rękopisów, datę ich przyjęcia, opinię Péteri Takácsa oraz rozmaite dane o sprzedaży książek. Ten dokument obrazuje, jak wielki wysiłek włożono w organizację i redakcję tej serii wydawniczej. Kiedy skończyły się dotacje od György Festeticsa, Péteri Takács wydawał serię tych książek za własne fundusze.

O tym jak wyglądały Świąta Helikońskie i kto podczas nich występował, dowiadujemy się z ówczesnej prasy (Kurier Węgierski / Magyar Kurir, Ojczyście i Zagraniczne Wiadomości / Hazai 's Külföldi Tudósítások, Vereinigte Ofner Pester Zeitung, itd.). Szczegóły możemy poznać z listów Dániela Berzsenyi, Ádáma Horvátha czy Ferenc Kazinczy.

W moich badaniach niezwykle pomocna była praca Dezső Szabó *Historia rodziny książęcej Festetics*. To właśnie w tym opasłym tomie znalazłem niezwykle szczegółowe informacje o keszthelyskiej gałęzi tej rodziny oraz o György Festeticsu. Jednak książka ta została wydana za pieniądze księcia Tasiló Festeticsa, a autor wyraźnie się starał, by saga rodzinna nie drażniła magnackiego ucha.

Pierwszy raz László Négyesy zajmował się kontaktami György Festeticsa z węgierską literaturą. (*Hrabia György Festetics w węgierskiej literaturze*. Keszthely, 1925) Praca jest pionierska i pokazuje realny obraz. Sándor Süle w swoich pracach *Ferenc Pethe kisszántói 1763-1832* (Budapeszt, 1964), oraz *Keszthelyski Georgikon 1797-1848* (Budapeszt, 1967) zrobił gruntowne badania, ale na jego konkluzje wpłynęły polityczne oczekiwania tego okresu.

W powojennej ocenie György Festeticsa przełomem okazało się przemówienie Dezső Keresztury na otwarciu muzeum im. Helikon w pałacu Festeticsów. (ItK, 1963/5.) Następnie Károly Sági podją się gruntownej analizy działalności György Festeticsa oraz skuteczności jego osiągnięć. (*Dane do życiorysa oraz analizy działalności György Festeticsa*. Relacje Muzeów w woj. Veszprém 6., 1967 ; *Życie i starania kulturalne oraz polityczne György Festeticsa*. Georgikon 175. Budapeszt, 1972) W ostatnich latach w swoich pracach naukowych (oraz w niewydanej jeszcze książce) – na podstawie nowych badań archiwalnych – György Kurucz kreśli portret Festeticsa. Na podstawie licznych dokumentów, tych prac oraz odkrytych przeze mnie

nowych dokumentów badałem działalność hrabiego György Festeticsa z punktu widzenia historii kultury.

Zadaniem niniejszej dysertacji jest konfrontacja różnych opinii dotyczących działalności György Festeticsa. Dlatego też niezwykle istotne jest, żeby wszelkie prace i dokumenty zostały nie tylko przywołane, ale i zanalizowane. Dane umieszczone w internecie nigdy nie stanowią źródła podstawowego. Są wspomniane tylko wówczas, jeżeli są szczególnie istotne; jest to zaznaczone w przypisach.

3. Budowa dysertacji

Aby zrozumieć miejsce i rolę György Festeticsa w historii węgierskiej kultury, należy poznać jego dzieciństwo, drogę życiową, problemy i konflikty, żonę, syna oraz otrzymać szczegółowy portret rodziny. Droga życia hrabiego wiodła od konfliktów z ojcem aż po fundacje szkół. Obfitowała w liczne zwroty. Należałoby postawić pytania: Kto miał największy wpływ na życie i poglądy György Festeticsa? Jakie idee mu przyświecały? Niniejsza rozprawa doktorska jest próbą odpowiedzi na te pytania.

Źródła historyczne ukazują otoczenie, w którym György Festetics przyszedł na świat, gdzie przebywał jako dziecko i dojrzewał jako młody mężczyzna. Ogromny wpływ miał na niego fakt, iż wychowywał się bez ojca (ten przebywał głównie w Wiedniu). Bardzo bliskie i ciepłe miał kontakty z matką. To ona – oprócz rozmów po niemiecku i po łacinie – prowadziła z György’em konwersację po węgiersku. Późniejsze studia w Wiedniu i zetknięcie się z wolnomularstwem odcisnęły piętno na dalszym życiu György Festeticsa. Pierwszy, poważny konflikt z ojcem nastąpił, gdy młody Festetics zaciągnął się do armii. Jako żołnierz przemierzył prawie całą Europę. Z intencją poprawy żołnierskiego bytu, wraz z oficerami ze swego pułku, wystosował pismo do parlamentu. Żądano, by w czasie pokoju wojska węgierskie nie stacjonowały poza granicami; by komendy były wydawane w języku węgierskim oraz by z żołnierzami obchodzono się w sposób humanitarny. Treść tego pisma przesądziła o dalszych losach György Festeticsa. Dwór austriacki zawrzał gniewem, Festetics stanął przed sądem. Wtrącono go do więzienia, a potem zesłano na służbę na rubieżach. Wkrótce został zdemobilizowany i powrócił do swego majątku w Keszthely.

György Festetics jest niezwykle znaczącą postacią w historii Keszthely. Zarówno jeśli chodzi o jego dokonania w dziedzinie intelektualnej, jak i gospodarczej. Niniejsza dysertacja pokazuje te dokonania hrabiego, ale przede wszystkim zajmuje się jego działalnością na niwie kultury. To stanowi trzon tej rozprawy doktorskiej. Ważne instytucje (stworzone przez hrabiego) są omówione w oddzielnych podtytułach.

W mojej pracy cytuję dużo listów z epoki. Większość to korespondencja György Festeticsa.

Rozdział poświęcony śmierci György Festeticsa ukazuje ostatnie dni jego życia na podstawie dokumentów źródłowych, dzienników i wspomnień.

Zająłem się również badaniem wpływu György Festeticsa na współczesnych. Poszukiwałem odpowiedzi na pytanie, jakie miejsce zajmuje ta postać w historii kultury węgierskiej.

4. Ważniejsze twierdzenia dysertacji

György Festetics był typem arystokraty, który dogłębnie poznał idee Oświecenia. Myślał jak wolnomularz. Czasem miał myśli awanturnicze i wywrotowe. Wspierał węgierską literaturę i muzykę, a także życie teatralne. Edukował swoich poddanych, ale pozostał panem feudalnym, zawsze lojalnym wobec dynastii.

Duży wpływ na György Festeticsa wywarł mąż jego siostry Julianny – hrabia Ferenc Széchényi. Przyjaźń między nimi nawiązała się w wiedeńskim Theresianum. Trwała jeszcze potem, mimo konfliktów obu rodzin na tle majątkowym. Z czasem przyjaźń osłabła. Dowodem tego są coraz rzadsze listy. W końcu korespondencja ustała. Między synami, László Festeticsem i Istvánem Széhenyi nie było przyjacielskich kontaktów, na co dowodem jest *Dziennik* Istána Széchenyi'ego.

Szybkie osiągnięcie wysokiego statusu społecznego i majątkowego rodziny Festetics było możliwe nie tylko z powodu określonej koniunktury, ale i z powodu dobrych ożenek. Nie inaczej było w przypadku György Festeticsa, który poprowadził do ołtarza bogatą Juditę Sallér. To jeden z niewielu momentów, kiedy syn György zgadzał się z wolą ojca Pála Festeticsa. Z korespondencji prowadzonej między małżonkami wyłania się obraz dobrego gospodarza troszczącego się o majątek, czułego męża i wrażliwego ojca dbającego o wychowanie dzieci. Z biegiem lat małżeństwo György Festeticsa i Judity Sallér zaczęło przeżywać kłopoty; czego przyczyną było dość niezależne zachowanie hrabiego. Świadczą o tym notatki proboszcza z Vörs Jánosa Kövéra. Tę historię zawarłem w rozdziale *Podsumowanie*.

Największym dziełem György Festeticsa w Keszthely był Georgikon. Tu należy nadmienić, że około roku 1800 w mieście funkcjonowały liczne szkoły: trzyklasowa szkoła podstawowa, szkoła obywatelska, szkoła muzyczna, szkoła rysunków, gimnazjum z konwiktem, szkoła nauczycielska, no i – Georgikon. W samym Georgikonie mieściło się aż osiem szkół, co do dziś kształtuje obraz miasta jako

zagłębia edukacyjnego. Warto nadmienić, że w województwie Somogy w miejscowości Csurgó, György Festetics założył gimnazjum kalwińskie. To tu właśnie uczył jako zastępca profesora znany węgierski poeta Mihály Csokonai Vitéz.

W mojej pracy doktorskiej osobny rozdział poświęciłem kontaktom György Festeticsa z Mihályem Csokonai Vitéz. Spowodowane to zostało tym, że wzajemne relacje Festeticsa i Csokonai'a często są przedstawiane w sposób stroniczy i dość daleki od prawdy. Dość często przywoływana jest historia pewnego egzaminu w Csurgó. Festetics miał wtedy skarcić Csokonai'a, bo jego uczniowie zaśpiewali patriotyczną piosenkę „Hej Rákóczi, Bercsényi...”. Taką reakcję wielu ma za złe Festeticsowi. Dokonałem próby odtworzenia tamtych wydarzeń, narysowania ich prawdziwego obrazu, poznania okoliczności i ich konsekwencji. Po tym „pechowym” egzaminie György Festetics nie zerwał stosunków z Csokonai'em. A sam hrabia wyraził gotowość sponsorowania poematu Csokonai'a *Dorotya*. Poeta wycofał się z zamierzenia literackiego. Prosił za to Festeticsa o pomoc w sfinansowaniu wydania tłumaczenia z Wergiliusza. Csokonai dzieła tego nie dokończył. Korespondencja między Festeticsem a Csokonai'm jest dowodem na ich stałe kontakty. Możemy cytować przyjaciela Csokonai'a László Gaála: „Csokonai Festeticsowi był sympatyczny.”

Powstało wiele ocen i interpretacji dotyczących wizyt Csokonai'a w Keszthely. W mojej rozprawie próbuję podążać jego keszthelyskimi ścieżkami.

Na Święta Helikońskie György Festetics zapraszał goście osobiście, wysyłając do nich listy; wśród zapraszonych byli m.. in. Dániel Berzsényi i Sándor Kisfaludy. Obfitą korespondencję prowadził z wychowawcą swego syna László – Józsefem Péteri Takátsem. Znaczną rolę odegrał Takáts jakot redaktor serii *Węgierska Minerva*. Festetics często nie zgadzał się z metodami wychowawczymi stosowanymi wobec László. Poddawał je krytyce. Żądał, by Takáts w pracy z synem dostosowywał się do nakreślonych przez ojca *Planów wychowania*. Na list Festeticsa Péteri Takáts odpowiedział grzecznie, ale stanowczo. Hrabia odpowiedział już w tonie łagodniejszym. Widoczne było jednak, że György Festetics był osobą szalenie zasadniczą. Stąd taka jego ocena zawarta w liście Dániela Berzsényi'ego do Kazinczy'ego. „dla hrabiego Festeticsa każdy człowiek w płaszczu jest wielce szanowny, a bogaty szlachcic to wielmożny” (Mikla, 12 stycznia 1817 roku)

Założeniem organizacji Świąt Helikońskich, których początek przypada na 1817 rok, było takie wychowanie młodzieży, by w trakcie nauki osiągała jak najlepsze wyniki. Goście zaproszeni oraz uczniowie prezentowali własne osiągnięcia w dziedzinie literatury i nauki. Świąta odbyły się pięć razy (1817-1819). W jednym roku organizowano spotkania helikońskie dwa razy. W lutym połączono je z urodzinami cesarza, a w maju trwały podczas egzaminów w Georgikonie. W późniejszych latach

ostrej krytyce poddano czas lutowych świąt. Zarzucano Festeticsowi wiernopoddańczość wobec cesarza. Ale hrabia, który i tak miał dość kłopotów, musiał działać bardzo dyplomatycznie. Przebiegłości i sprytu nauczył się jeszcze w szkole jezuitów (Károly Sági). Działał w sposób wysoce ostrożny. Wspieranie węgierskiej nauki, szkolnictwa i kultury, nawet przy okazji urodzin cesarza, uważał za wartę zachodu.

Przy ocenie Świąt Helikońskich rodzi się pytanie, na ile te uroczystości przyczyniły się do rozwoju języka węgierskiego i węgierskiej literatury? Czy wspomagały walkę o reformę języka? Poza utworami takich poetów, jak Dániel Berzsenyi, Sándor Kisfaludy, Ádám Horváth, Judit Dukai Takács i może Klára Kazinczy, w czasie helikońskich uroczystości deklamowane były wiersze poetów-amatorów. W sprawie reformy języka członkowie Helikonu nie prezentowali jednolitego stanowiska. György Festetics nie był przeciwnikiem neologizmów; przeciwstawiał się jedynie za nadmiernym germańskim wpływom u Kazinczy'ego. Wiedzę tą czerpiemy z listu Dániela Berzsenyi do przyjaciela Kazinczy'ego. Dlatego przy ocenie Świąt Helikońskich musimy wziąć pod uwagę wypowiedź Dezső Keresztury: „Przy kołysce nowonarodzonej literatury węgierskiej stali także i geniusze keszthelyski Helikonu.”

Niniejsza dysertacja szczegółowo opisuje historię Świąt Helikońskich, przedstawia listę uczestników, podaje wykaz deklamowanych tam wierszy oraz listę wykładów naukowych. Oparłem się nie tylko na artykułach w ówczesnej prasie. Sięgnąłem również do dokumentów odnalezionych w Węgierskim Archiwum Państwowym, w Archiwum Węgierskiej Akademii Nauk, w Muzeum Balatońskim, a także w bibliotece pałacu Festeticsów. Wiele tych dokumentów nigdy dotąd nie było publikowanych. Praca niniejsza przedstawia relacje György Festeticsa z Ferencem Kazinczy. Kazinczy był wielokrotnie zapraszany na Święta Helikońskie, ale nigdy z zaproszenia nie skorzystał. Możemy prześledzić ich wzajemne relacje. Moja rozprawa doktorska udowadnia, iż György Festetics w sposób absolutnie świadomy popierał ideę propagowania języka węgierskiego. Doskonałym tego przykładem jest fakt następujący. W czasie Świąt Helikońskich można było deklamować wiersze w języku węgierskim, niemieckim i po łacinie. Ale György Festetics w antologii *Helikon I* wydał tylko poezję recytowaną po węgiersku. Antologię wydrukowała oficyna Györgya Pergera w Keszthely. Tego drukarza sprowadził z Szombathely do Keszthely hrabia Festetics. Moim zdaniem, choć w Świętach Helikońskich uczestniczyli goście z regionu Zadunajskiego (Dunántúl), to miały one znaczenie ogólnokrajowe. Występujący tam mieli różne poglądy na temat literatury. Impreza nie przyniosła wprawdzie rozwiązania problem reformy języka, ale przyczyniła się do podjęcia tego tematu.

Sporo uwagi poświęciłem kontaktom György Festeticsa z wolnomularzami. Interesujące było, jaki wpływ na organizację Świąt Helikońskich, na działalność hrabiego oraz krąg jego przyjaciół miały idee masońskie. Jest rzeczą bezsporną, iż przez całe swe życie György Festetics kierował się ideami wolnomularstwa. W swej bibliotece zebrał ogromny zbiór książek i czasopism poświęconych wolnomularstwu. Na uwagę zasługuje, wybudowana przez hrabiego, pałacowa kaplica. W głównym ołtarzu znajduje się figura św. Zofii, ale wokół możemy i dziś odnaleźć nieliczne symbole masonerii.

Redator czasopisma Zbiór Naukowy (Tudományos Gyűjtemény) István Kulcsár był drugim wychowawcą hrabiowskiego syna László. Zaproponował György Festeticsowi sfinansowanie wydania listów hrabiego Kelemena Mikesa pisanych w Turcji. (Mikes wraz z przywódcą rewolucji księciem Ferencem Rákóczim II. po upadku powstania zbrojnego uciekł do Turcji.) To rzecz niezwykle istotna: korespondencja z Turcji przedostała się na Węgry drogą nie do końca legalną. Tu listy trafiły do rąk Kulcsára. Ale do dziś nie wiemy, czy była to autentyczna korespondencja, czy tylko dziennik. Sprawa miała kontekst polityczny. Festetics był czasem rozważny, innym razem jednak wyrażał swe myśli w sposób szczerzy i bezpośredni. Tym razem wyłożył pieniądze na druk listów. Został także mecenasem teatru w Kolozsvár. Jeśli chodzi o finansowanie prasy, czynił to nie osobiście, ale poprzez swego sekretarza. W ten sposób postępowali także inni arystokraci. Czasem nawet pragnął pozostać anonimowy jako mecenas sztuki czy kultury. Wykazywał się daleko idąco skromnością. Niezbyt lubił, gdy go chwalono i podnoszono jego zasługi. Podczas pierwszych Świąt Helikońskich zabronił Kisfaludy'emu przeczytania wiersza, który nadmiernie go chwalił. Z książki Józsefa Péteri Takátsa *Nauczania moralne* polecił skreślić te instytucje, które sam założył. W liście napisał: „może lepiej byłoby tych instytucji tam nie umieszczać”.

Drugim przedsięwzięciem finansowanych przez György Festeticsa była seria książek *Węgierska Minerwa*. Jednak po trzech wydaniach hrabia odmówił dalszego sponsorowania. Ogromna ilość materiałów, i często nie najlepszy ich poziom, nie satysfakcjonowały hrabiego. Sfinansował tylko poezję Pála Ányosa i Benedeka Virága oraz *Nauczanie moralne* – najlepszą bodaj pracę Péteri Takátsa.

Fundusze, przeznaczone pierwotnie na *Węgierską Minerwę*, otrzymał János Lipszky. I w ten sposób György Festetics stał się sponsorem wydania mapy *Mappa generalis Regni Hungariae* (Pest, 1806). Ta mapa stała się kamieniem milowym w historii węgierskiej kartografii. Festetics i Lipszky znali się bardzo dobrze. Razem służyli w wojsku jako oficerowie. Rezygnacja z finansowania *Węgierskiej Minerwy* nie była dobrym posunięciem. Hrabia w sprawach gospodarczych był wybitnym fachowcem, czego nie można powiedzieć o jego wyczuciu i smaku literackim. Musiał polegać na opinii innych; a nie zawsze umiał dobrać sobie doradców.

Odnalezione dokumenty, dotyczące okoliczności śmierci (2 kwietnia 1819 r.) György Festeticsa, pokazują nie tylko ostatnie dni jego życia. Obrazują także relacje między hrabią a jego żoną i synem. Niezwykle interesujące są liczne pisma i rachunki dotyczące organizacji pogrzebu i stypy. (Węgierskie Państwowe Archiwum, Archiwum Festetics P 246 B. IV. 110.) W pełnym świetle ukazują nam ceremoniał pogrzebowy arystokratów. Opis ten jest nowatorski, ponieważ temat ten do dziś nie został zgłębniony. (Zamierzam zająć się tym w mojej następnej pracy.)

Ocena postaci György Festeticsa przez jego współczesnych była niejednoznaczna. Bardzo często pozostawał niezrozumiany. Ale ci, którzy go znali, mieli całkowicie odmienny obraz. Doceniali jego wysiłki na rzecz „osamotnionej ojczyzny”. Z entuzjazmem przyjmowali finansowanie prasy, budowę szkół, powoływanie licznych fundacji. Był nie tylko przyjacielem czterdziestu literatów, ale także ich mecenasem. Należy zauważyć fakt, iż kiedy węgierscy jakobini opuścili więzienne mury, hrabia Festetics odciął się od nich. Wielu, przede wszystkim Ferenc Kazinczy, miało mu to za złe. Stał w ogniu krytyki. Z dziesięcioletniej perspektywy widać, że ta ostrożność była uzasadniona. Dzięki takiej postawie instytucje założone przez hrabiego mogły nadal funkcjonować.

Warto tu wspomnieć o postrzeganiu György Festeticsa przez mu współczesnych. Częściowo już o tym wspominałem. Jawił się jako osoba o usposobieniu melancholijnym. Był nieufny i często złośliwy. Był równocześnie filantropem, ale i twardo stąpał po ziemi. Miły i kapryśny. Wielkopański i małostkowy. Odważny i ostrożny zarazem. Relacje rodzinne miały podobno zakłócać zmienne nastroje hrabiego, zbytnia surowość, a nawet srogość. Ferenc Kazinczy twierdził, że tylko dyrektor Georgikonu, główny organizator Świąt Helikońskich – János Asbóth – poptrafił przez czas dłuższy znosić zmienne nastroje György Festeticsa. Z drugiej strony znamy opinię angielskiego lekarza i podróżnika Richardta Brighta: „hrabia był ucieleśnioną grzecznością”.

György Festetics poprzez swoją działalność dokonał ogromnego rozwoju świadomości narodowej Węgrów. Początkowo podręczniki pisane dla Georgikonu ukazywały się tylko w języku niemieckim. Ale syn György Festeticsa – László wprowadził do szkoły książki w języku węgierskim. Kiedy przeglądamy *Księgę pamiątkową* pałacu Festeticsów z roku 1800, spostrzegamy, że goście hrabiego dokonują zapisów po niemiecku, ale już syn gościa – uczeń Georgikonu – pisze po węgiersku. To są małe fakty świadczące o wzroście poczucia narodowego. Podobnie jak to, że w antologii *Helikon I.*, hrabia polecił wydrukować tylko węgierską poezję.

Dzieło obejmujące całość działalności i twórczości György Festeticsa jeszcze nie powstało. Moim zamierzeniem jest wypełnienie tej luki. Swój cel postanowiłem zrealizować poprzez dotarcie do nieznanych do dziś dokumentów. Zależało mi na

tym, by w pełni ukazać drogę życiową, działalność i twórczość hrabiego György Festeticsa.

Pracami na temat rodu Festeticsów zajmuję się głównie w rozdziale *Podsumowanie*. Często padało i pada pytanie: Jakim człowiekiem był hrabia György Festetics? Mam nadzieję, że w niniejszej dysertacji udało mi się zbliżyć do odpowiedzi na to pytanie.

Do mojej pracy dołączam kopię niektórych niezwykle interesujących dokumentów m. in.:

- dedykacja Ferencza Kerekes dla hrabiego Festetics w książce *Marcin z gęsiami* (Lúdas Matyi) – obydwie strony –,
- kopia oprawy i karta tytułowa książki wydanej w serii *Węgierska Minerwa*,
- rękopis Judit Dukai Takács dla Helikonu – obecnie znajdujący się w bibliotece Bernardynów w Pannonhalma,
- kopia wiersza Ádáma Horvátha (autor rozdawał swój utwór na pogrzebie György Festeticsa),
- pierwsza strona orzeczenia o rozwodzie György Festeticsa i Judit Sallér,
- projekt założeń Świąt Helikońskich,
- zapiski dotyczące *Węgierskiej Minerwy*,
- kopia karty tytułowej książki z listami Kelemena Mikesa.

5. Wybór publikacji autora niniejszej dysertacji

Csokonai i Keszthely = Somogy, 1988/4. 23–29.

Trzy Helikony. Materiały do historii Świąt Helikońskich = Horizont (Veszprém), 1989/3. 184–188.

Rękopisy w zeszytach Judit Dukai Takács = Zalai Gyűjtemény 31. Zalaegerszeg, 1990. 97–119.

Materiały dotyczące twórczości hrabiego György Festeticsa w dziedzinie literatury = Hévízi Almanach. Hévíz, 1992. 9298.

Święta Helikońskie 1817-1819 = Helikon 1992. Keszthely, 1992. 17–30.

Pierwszy opis Hévíz: József Babocsay = Somogy, 1992. 45–48.

Wzywam Ciebie Mihály Vitéz = Hévízi Almanach 2. Hévíz, 1994. 75.

Na marginesie jednego przetłumaczonego wiersza (Judit Dukai Takács: Kwiaty polne) = Pannon Tükör, 1995/1. 68–69.

Mihály Csokonai Vitéz i Keszthely = Hévízi Almanach 3. Hévíz, 1995. 81–89.

Powstały z popiołów: Phoenix = Somogy, 1996/3. 249–252.

Materiały do opisu krajobrazu keszthelyskiego i balatońskiego = Irodalomismeret VIII./1-2. 33–37.

Krótką historia Świąt Helikońskich 1817-1819 = Festetics György emlékkötet. Keszthely, 1997. 41–66.

Prace stu trzydziestu sześciu poetek (recenzja) = Hévíz, V./3. 44–45.

Obraz Balatonu w Tudományos Gyűjtemény I. = Új Balaton, 2001. grudzień. 51–54.

Obraz Balatonu w Tudományos Gyűjtemény II. = Új Balaton, 2002. marzec. 57–61.

Judit Dukai Takács jedna z pierwszych opisujących balatoński krajobraz = Balatonfüred, 2002.

Myśli helikońskie = Hévíz, XII./1. 23–25.

Krótką historia pałacu i parku Festeticsów w Keszthely = Bakony-Balaton Kalendárium 2005. Veszprém, 2004. 137–147.

„Ja w Keszthely chciałbym zobaczyć Weimar” . Twórcy w Keszthely, dawniej i dziś = MAKtár, 2006/1. 8–9.

János Nagyváthy i Helikon = Nagyváthy János emlékkönyv. Keszthely, 2007. 155–162.

Dawne Helikony w Keszthely = Helikon 50. Keszthely, 2008. 22–31.

O pierwszym spotkaniu helikońskim w Keszthely (luty 1817 r.) = Pannon Tükör, 2010/1. 52–62.

Kobiety w życiu literackim Keszthely = Szendrey Júlia emlékkönyv. Keszthely, 2012. 32–55.

